тического цикла получила экспериментальное подтверждение. Доказано, что данные технологии, ранее нераспространенные в педагогической практике республики, являются инновационным ресурсом влияния и позитивных изменений личности школьника, обеспечивая гуманизацию и гуманитаризацию образо-вательной среды, гармонизацию психологического состояния обучающихся, оптимизацию педагогического взаимо действия, творческую самореализацию детей.

Установлено, что арт-педагогические занятия стимулируют активность творческого самовыражения учеников, повышает их познавательный интерес к предметам художественного цикла и в целом к новой информации, обеспечивает психофизиологическую и психологическую комфортность обучения, создаёт условия для личностного роста.

Литература

1. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по инновационному развитию сферы культуры и искусства в Республике Узбекистан» ПП-3920 от 26.08.2018.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по поднятию на качественно новый уровень системы духовно-нравственного и физически гармоничного воспитания молодежи, ее обучения и воспитания» № ПП-3907 от 14 августа 2018.
3. Айтбаева А., Шайгозова Ж., Султанова М. Художественное воспитание и артпедагогика в XXI веке: новые ценностные ориентиры и возможности G - Global communication platform 18 ноября 2016.
4. Изобразительное искусство: учебник для 4 класса школ общего среднего образования: изд-е 2-е перераб. А.Сулейманов, И.Рахманов, З.Сулейманова – Т.: «Sharq», 2017. –С.112.
5. Музыка. Учебник для 3 класса переработанное 5-е издание. Н.Нарходжаев, С.Дебердеева, Х.Нурматов, Э.Шаинская. Т.:Издательско-полиграфический творческий дом им. Гафура Гуляма, 2019. –С. 108.
6. Корженко О.М., Заргарьян Е.А. Артпедагогика сегодня: цели и перспективы развития [Текст] // Теория и практика образования в современном мире: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, май 2013 г.). — СПб.: Реноме, 2013. — С. 95-97. — URL https://moluch.ru/conf/ped/archive/70/3855/ (дата обращения: 28.10.2019
7. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учебник для вузов. /Е.А.Медведева, И.Ю.Левченко, Л.Н.Комиссарова, Т.А.Добровольская. - М.: Академия, 2001. –С. 248.
8. Арт-терапия - новые горизонты / Под ред. А.И.Копытина. - М.: Когито-Центр, 2007. –С. 336.

РЕЗЮМЕ

Мақолада бадиий педагогика ва арттерапия технологияларининг ёш ўқувчиларнинг эстетик тарбияси ва бадиий-ижодий ривожланиши самарадорлигига таъсири модели мазмуни очиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается содержание модели воздействия технологий артпедагогики и арттерапии на результативность эстетического воспитания и художественно-творческого развития младших школьников.

SUMMARY

The article illustrates the content of the model which impact on technology of art pedagogy and art-therapy on success fullness of aesthetic education and art-creative development of young learners.

ЖАСЛАРДЫ КӘСИПКЕ АДАПТАЦИЯ ҚЫЛЫЎДА ҮЛГИ ОҚЫЎ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНА ҚОЙЫЛАТУҒЫН ТАЛАПЛАР

Қ.Ж.Қыдырниязов – *ассистент оқытыўшы*

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: касбга йўналтириш, касб танлаш, касбий адаптация, ёшлар, ривожланиш, таълим, тизим, сифат, негатив, қонун ҳужжатлари, сиёсат, ижодкорлик, интеграция, билим, давлат, жараён, ўқув режа, намунавий дастур, узлуксиз таълим.

Ключевые слова: профориентация, профотбор, профессиональная адаптация, молодёжь, развитие, образования, система, качество, негатив, нормативные документы, политика, творчество, интеграция, знания, государство, процесс, учебный план, программа, непрерывное образование.

Key words: career guidance, professional selection, professional adaptation, youth, development, education, system, quality, negative, regulatory documents, policy, creativity, integration, knowledge, state, process, curriculum, program, professional staff, lifelong education.

Жасларды кәсипке бағдарлаў ҳәм кәсип таңлаў басқышларынан соң, кәсиплик адаптация процеси ең әҳмийетли мәселелерден бири болып саналады. Себеби, ҳәр бир инсанның шахс болып қәлиплесиўинде, оның қайта таярланыўы ямаса кәсипке толық көнлигиў процесин басынан өткериўи шәрт болады. Демек, инсанның өмир тәжирийбесинде кәсиплик жақтан жетилисип барыўында кәсиплик адаптация басқышы жүдә әҳмийетли екенлиги көринеди. Сондай екен, кәсиплик жақтан көнликтириўге, яғный адаптация процесине жүдә итибарлы болыўымыз керек болады.

Бул процесс тәбийий өз-өзинен жүз беретуғын психологиялық ҳалат емес болғанлығынан ҳәр сапары өзине деген қоллап-қуўатлаўды талап ете береди. Демек, өз-өзинен белгили болғанындай-ақ, бул процессти жетилистирип барыўда үзликсиз педагогикалық процессти туўры жолға қойыўымыз шәрт болады. Анығырақ айтқанда, билимлендириў системасының ең тийкарғы ҳүжжетлеринен болған оқыў режелери ямаса оқыў стандартларынан кейин турыўына қарамастан, бул ҳүжжеттиң әҳмийети жүдә үлкен. Сонлықтан да, үлги оқыў бағдарламаларын ислеп шығыўда, оқыў режелерине қойылатуғын талап анық болыўы ямаса сар-рас орынланыўы шәрт болып, бунда ҳеш қандай олқылыққа жол қойып болмайды. Сондай екен, ҳәр бир тараўдың ямаса барлық оқыў системалары басқышларының оқыў режелерин ислеп шыққанда, бул талапларды толық есапқа алыў керек. Әсиресе, усы тараўдың ең төменги қатламы деп есапланатуғын әпиўайы пән оқытыўшыларынан баслап, сол тараўдың ең жетик қәнигелери болған профессор алымлардың бирлескен съездинде усы мәселелер резолюция сыпатында қабыл етилип ямаса толық нызамластырылып қойылыўы керек болады.

Атап өтетуғын болсақ, жоқары оқыў орынлары халық хожалығының барлық тараўларда әҳмийетли болып, усы тараўлардың раўажланыўында ең маман қәнийгели кадрлар жетистирип бериўде барлық миннетлемени өз мойнына алады. Демек, жоқары мағлыўматлы кадрларды жетилистирип бериўде гиреўли орынға ийе болған жоқары билим бериўши оқыў орынларының сапасын асырыўда, оның тәлим мазмунын жетилистириўде ең әҳмийетли орында оқыў режелери туратуғынын тән аларымыз сөзсиз. Буған қосымша үлги оқыў бағдарламаларын айтпай кетиўдиң илажы жоқ. Себеби, исши оқыў бағдарламалары, усы үлги оқыў бағдарламалары ҳәмде оқыў режелери тийкарында әмелге асатуғынлығы белгили нәрсе.

Демек, билимлендириў процесиниң үзликсизлигин ҳәм избе-излигин тәмийинлеўде, бул ҳүжжетлердиң әҳмийетин айтпай кетиў орынсыз болар еди. Бул өз-өзинен соны көрсетеди, стандартқа сай оқыў режелери

тийкарында ислеп шығылған үлги оқыў бағдарламалары (бир ямаса бир неше алымлардың яки ең жетик деп есапланған қәнигели кадрлардың өз бетинше ислеп шыққан үлги оқыў бағдарламалары) толық талапқа жуўап береди деп қабыл етип жибериў онша дурыс шешим болмайды. Себеби, оқыў режелери мәмлекетлик дәрежеде талқыланып, барлық комиссиялардан толық өткен ҳалда исленип шығыўына қарамастан, үлги оқыў бағдарламалары базалық оқыў орны деп есапланған, яғный бир неше жоқары оқыў орынларына үлги оқыў бағдарламаларын жеткерип бериўши оқыў мәкемесиниң тек ғана айырым кафедра ағзаларының қатнасында ислеп шығылса ҳәм әмелиятқа енгизилсе, онда бул тәлим дизиминдеги толық опырылыў деп қабыл етиў мүмкин. Себеби бунда, үлги оқыў бағдарламалары базы баяғы бир профессор-оқытыўшы тәрепинен ислеп шығылған болып есапланады ҳәм өзиниң бурынғы ҳалатына түседи, яғный толық талапқа жуўап беретуғын ҳүжжет ислеп шығылмайды.

Усы процесслердиң барлығын есапқа алған ҳалда төмендегилерди усыныс етемиз:

- Бириншиден, жасларды кәсипке бағдардаў процесинде кәсиплик мәсләҳәт, кәсипке бағдарлаў, кәсип таңлаў басқышларының үзликсиз буўыны сыпатында кәсиплик адаптацияны толық жуўмақлаў мақсетинде оқыў режелерине сәйкес түрде үлги оқыў бағдарламаларының нормал ислеп шығылыўын тәмийинлеў;
- Екиншиден, үлги оқыў бағдарламаларын ислеп шығыўда бир ямаса бир неше алымлардың ямаса айырым кафедралардың (хәттеги базалық мәкемелердиң) ислеп шыққан оқыў режелерин жеткиликсиз деп табыў ҳәм буны жоқары ҳәм орта арнаўлы ямаса улыўма орта билим бериў министрликлериниң оқыў методикалық орайларының жетик кадрларының басшылығында усы тараўдың барлық оқытыўшылар қатламын қамтып алыўшы сайланды қәнигелердиң қатнасында съезд шақырыў жолы менен қабыл етиў;
- Үшиншиден, бул үлги оқыў бағдарламалары кеминде 4-5 жылға мөлшерленген болыўы ҳәм ҳәр жылы структуралық жақтан жаңалық киритиўди талап етпеўи шәрт болады.

Мине, усы жоқарыда атап өтилген усыныс ҳәм мәселелер өз шешимин тапса, оқыў процесиниң үзликсиз биргелки ҳәм күшлениўлерсиз ислеўине ерискен боламыз. Кери ҳалатта, бир пүтин билимлендириў системасын айырым массалық шахслар өз дегершигине қарата айландырыўы сөзсиз. Бундай системалы қатнас, тек ғана оқыў процесиниң нормал ислеўин тәмийинлеп ғана қоймастан, оқыўшылар ҳәм талабалардың тәлим алыўында түсиниксиз ҳалатқа түсип қалмастан, биргелки билим алыўына ҳәм сол билимлерин әмелиятта емин-еркин қолланыўына шараят жаратады. Әсиресе, барлық пәнлердиң ямаса курслардың бирден-бир интеграциялық системада ислеўине алып келеди. Өз-өзинен белгили болғанындай, интеграциялық тәлим политехникалық тәлимге алып келеди [1:75]. Бул процесслер биз күткен жоқары мағлыўматлы кадр түсинигин анықластырып алыўымызға жол ашады.

Үлги оқыў бағдарламаларын қайта-қайта өзгертиў ямаса оның бөлимлерин алмастырып жаңалағандай болып көриниў, тек ғана профессор оқытыўшыларға қыйыншылықлар пайда етип қоймастан, тәлим системасының избе-излигине, билимлендириў процессиниң үзликсизлигине, пәнлер интеграциясына, жоқары оқыў орынларының атына үлкен зыян келтиреди.

Буның нәтийжесинде профессор-оқытыўшылар арасында өз ара ҳүрмет жоғалады. Талабалардың билимлендириў системасына болған ишки исенимлери жоғалып, «негизинде ҳәммеси бола береди» деген түсиникке алып келеди. Ал, булардың кейини олардың ата-аналарының наразылығына, пүтин бир халық қатламының билимлендириў системасына деген негатив пикирлеўине алып келеди.

Демек, буннан сол нәрсе анық көринеди, жасларды кәсипке бағдарлаў басқышынан баслап кәсиплик адаптация басқышына шекем ямаса оннан соңда күтилетуғын барлық нәтийжелер, тек ғана машқалаларды ямаса алдымызда турған мәселелерди бир пүтин ҳалатта шешкенимизде, яғный жобаластырылған ҳалда тап стандартлар ҳәм оқыў режелеринен баслап, үлги оқыў бағдарламаларына шекем кең сиясатлы, бирақ өз гезегинде, қатаң темир тәртипте жумыс алып барыўымыз керек екенлигин көрсетеди. Мине, сонда ғана, биз билимлендириў системасынан күтетуғын нәтийжелеримиз жемисли болатуғынлығын көремиз. Себеби, буннан кейинги басқыш тек ғана усы ҳүжжетлер тийкарында ғана ислеп шығылатуғын дөретиўшилик процеси деп қараў мүмкин.

Ал, бул ҳәр бир профессор-оқытыўшының билим дәрежесине байланыслы болып қалады. Бүгинги заманагөй тәлим системасы шахсқа қаратылған болыўына қарамастан, ҳәр бир талабаның жеке имканиятларын есапқа алған ҳалда, жәмийетлик зәрүрли кәсиплерди таңлаўлары ушын кәсипке мақсетли бағдарлаўдан баслап, сол қәнигениң кәсиплик адаптациясына шекемги болған бир пүтин билимлер системасын қамтып алыўшы интеграциялық қатнасыўды талап ететуғын бирден-бир тәлим дизимин талап етеди.

Бундай шахс имканиятларын раўажландырыўшы системаны ислеп шығыў, жетилистириў ҳәм раўажландырыў ямаса оны сақлап қалыў имканиятлары тек ғана илимий негизленген норматив ҳүжжетлер менен беккемленген тәлим мазмуны менен ғана белгиленеди. Ал, тәлимниң мазмуны болса, өз гезегинде оның структуралық бөлимлери болған ҳәм тийкарғы үстин ўазыйпасын атқарыўшы стандартлар, оқыў режелери, үлги оқыў бағдарламаларының қандай дәрежеде илимий жақтан тийкарланғанлығы ҳәм әмелиятқа интеграциясы менен белгилеп қойылады.

Әдебиятлар

1. Кревневич В.А. Формирование профессиональной направленности у учащихся старших классов. //дисс. … канд.педагогического.наук. –М.: 1953.

РЕЗЮМЕ

Автор бу мақолада касбга йўналтириш, касб танлаш, касбий адаптация жараёнида ёшларнинг ҳар томонлама ривожланиши, билим олиши, тизимли ва сифатли таълим бериш, негатив позициялардан чекиниш, таълимни қонун ҳужжатлари билан мустаҳкамлаш, сиёсатдан хабардорлик, ўз ишига ижодкорлик билан ёндашиш, интеграцион билим бериш, давлатнинг стратегик режаларини амалга оширишда ўқув режалари ва намунавий ўқув дастурларининг ўрни, малакали кадрлар тайёрлашда узлуксиз таълим тизимининг ўрни ва таълим мазмунини такомиллаштириш масалалари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье автор освещает следующие вопросы – профориентацию, выбор профессии, всестороннее развитие молодых людей в процессе профессиональной адаптации, образование, систематическое и качественное образование, избегание негативных позиций, усиление образования с помощью законодательства, политическое сознание, творческий подход к своей работе, интегрированное образование, роль учебных планов и типовых учебных программ в реализации стратегических планов государства, роль системы непрерывного образования в подготовке квалифицированных кадров и совершенствовании содержания образования.

SUMMARY

The author discusses the following issues: career guidance, career choice, comprehensive development of young people in the process of vocational adaptation, education, systematic and quality education, avoidance of negative positions, strengthening education with legislation, political awareness, creativity approach, integrated education, the role of curricula and model curricula in the implementation of strategic plans of the state, the role of the system of continuing education in the training of qualified personnel and improving the content of education.

ISSIQLIK NASOSIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH

M.Q.Qtaybekov – *magistrant*

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Tayanch so'zlar: issiqlik nasosi, issiqlik ta'minoti tizimi, energiya samaradorligi, energiya tejash, samaradorlikni oshirish.

Ключевые слова: тепловой насос, система теплоснабжения, энергетическая эффективность, энергосбережение, повышение эффективности.

Key words: heat pump, heat supply system, energy efficiency, energy saving, efficiency increase.

1. Kirish. Energiyani tejash va energiya samaradorligini oshirish, shuningdek energiya resurslaridan oqilona foydalanish muammolari zamonaviy jahon iqtisodiyotining dolzarb masalalaridan biridir.

Hozirgi holatda, issiqlik nasoslarini ishlatish paytida, yuqori ekologik toza sharoitda an'anaviy bo'lmagan energiya manbalaridan foydalangan holda, resurslarni tejash masalalari ko'rib chiqilmoqda.

Bugungi kunda issiqlik nasoslari butun dunyoda keng qo'llanilmoqda. Issiqlik nasoslari har qanday ob'ektni, ham xususiy uyni, ham sanoat binosini isitish uchun ishlatishda iqtisodiy jihatdan foydalidir.

Bundan tashqari, issiqlik nasoslari yilning istalgan vaqtida uyida qulay haroratni istagan xususiy mijozlar orasida eng mashhur hisoblanadi. Qishda, issiqlik nasosi isitish uchun ishlatiladi va yozda u sizning uyingizni sovutadi.Va sizni butun yil davomida issiq suv bilan ta'minlaydi.Uchinchi tomon energiya manbalaridan (masalan, gazdan) qat'i nazar, issiqlik nasosidan foydalangan holda isitish tizimida erdan isitish yordamida eng katta samaradorlikka erishiladi.

1-rasmda Issiqlik nasosi yordamida issiqlik energiyasini olishda birlamchi va ikkilamchi energiya manbalariga bog'liqligi keltirilgan.

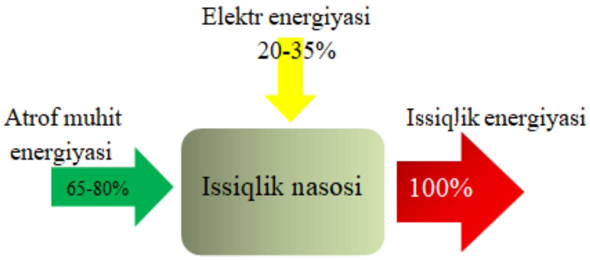

1-rasm. Issiqlik nasosi yordamida issiqlik energiyasini olish jarayoni

Issiqlik nasoslari, samaradorligini oshirish va energiyani tejash texnologiyasi sifatida, qazib olinadigan yoqilg'ini qisman almashtirishga va issiqlik ta'minotini birlamchi energiyaning minimal xarajatlari bilan ta'minlashga imkon beradi [1].

Issiqlik nasosi - bu erning, suvning yoki havoning issiqligidan foydalanadigan ixcham qurilma, past darajadagi issiqlik manbalari va avtonom isitish va issiq suv ta'minoti.Atrof-muhitga zarar etkazmaslik talablari yuqori bo'lgan mintaqalarda issiqlik nasoslaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir, chunki tizim yoqilg'i yoqilmasdan ishlaydi va atmosferaga zararli chiqindilar chiqarmaydi [2].

Issiqlik nasoslari ishlash uchun qulaydir - ular doimiy kuzatuvni va qimmat doimiy texnik xizmatni talab qilmaydi.O'rnatilgan ob-havoga bog'liq issiqlik nasoslarini boshqarish tizimi nafaqat ularning ishlashini, balki tizimning barcha tarkibiy qismlarini ham boshqaradi, eng tejamkor va qulay ish rejimini ta'minlaydi. Tizimlar to'liq avtomatik ravishda ishlaydi, ularni Internet yoki telefon orqali boshqarish imkoniyati mavjud.

2. Issiqlik ta'minoti tizimida issiqlik nasoslaridan foydalanish. Issiqlik nasoslaridan foydalangan holda energiya tejaydigan issiqlik ta'minoti tizimlari butun dunyoda tobora keng tarqalmoqda.

Isitish tizimlarida issiqlik nasoslaridan foydalanish ko'plab tadqiqotlar markazidir. Issiqlik nasosi - bu past darajadagi manbalardan issiqlikni olish va iste'molchilar ehtiyojlari uchun yuqori haroratli issiqlik tashuvchisiga o'tkazishga imkon beruvchi qurilma. Past darajadagi issiqlik manbalari tabiiy va sun'iy kelib chiqishi mumkin. Tabiiy manbalar tuproq, suv havzalari, er osti suvlari va tashqi havo bo'lishi mumkin. Sun'iy rollarda - shamollatish chiqindilari, kanalizatsiya, sanoat chiqindilari va boshqalar. Past darajadagi issiqlik manbai bo'lgan tuproqning afzalligi uning yil davomida barqaror haroratidir. Issiqlik nasoslari bo'lgan issiqlik ta'minoti tizimlari uchun vertikal yoki gorizontal kollektorlardan foydalanish mumkin [3].

Issiqlik nasoslarini o'rnatishning eng muhim xususiyati ularning ishlatiladigan energiya turiga (elektr, issiqlik) nisbatan ko'p qirrali bo'lishidir. Bu juda kam energiya manbalarini kamroq kam manbalarga almashtirish orqali energiya manbalarining yoqilg'i balansini optimallashtirishga imkon beradi. Issiqlik nasosining boshqa issiqlik energiyasini ishlab chiqaruvchilaridan (elektr, gaz va dizel) asosiy farqi shundaki, issiqlik ishlab chiqarish jarayonida atrof-muhitdan 80 foizgacha energiya olinadi [4].

Shuni ta'kidlash kerakki, issiqlik nasosi tizimlari sovutishni ham ta'minlaydi va konditsioner tizimlarida ishlatilishi mumkin. Issiqlik nasoslari tizimlarini kogeneratsion quvvat manbai bilan birgalikda ishlatish jozibali. Bunday holda, issiqlik nasoslari tizimlarining ekspluatatsiya xarajatlari sezilarli darajada kamayadi va kogeneratsiya bloklarini yuklash koeffitsienti va jadvali sezilarli darajada yaxshilanadi [5].

Suv issiqligidan foydalanganda quvurlar suv omborining pastki qismiga yotqiziladi va og'irliklar bilan suv bosadi. Bunday manba yil davomida issiqlik energiyasini etkazib berishi mumkin, ammo suv omborining muzlashiga olib kelishi mumkin. Tashqi havo past darajadagi issiqlikning eng jozibali manbai hisoblanadi. Yozda u konditsioner uchun ishlatilishi mumkin. Ammo atmosfera havosining issiqligidan faqat uning harorati minus 15°C dan yuqori bo'lganda foydalanish mumkin. Issiqlik nasosining yana bir afzalligi uning ekologik toza ekanligidir. Konversiya koeffitsienti (ishlab chiqarilgan issiqlikning nasosning o'zi uchun sarflanadigan energiyaga nisbati bilan belgilanadi) 3 ga teng bo'lsa, elektr energiyasi ishlab chiqariladigan joyda atmosferaga chiqadigan NOx (azot oksidi), S va CO miqdori 1,5 ga teng gazli qozon ishlagandan 2 baravar kam. Hisob-kitoblar [6] asosida issiqlik nasosidan foydalanilganda issiqlik ta'minoti uchun yillik yoqilg'i sarfining pasayishi gazli qozonxonaga nisbatan 30% ga etishi aniqlandi.

Volkov va boshqalar tomonidan [7] har xil turdagi issiqlik nasoslari, ularning afzalliklari va kamchiliklari muhokama qilinadi. Issiqlik energiyasining ma'lum bir manbasini samaradorligi va tanlash iqlim sharoitiga, ayniqsa issiqlik chiqarish manbai atmosfera havosi bilan bog'liq. Issiqlik nasoslarini mavjud markazlashtirilgan isitish tizimlari bilan birgalikda ishlatish imkoniyati ko'rib